

DERLEME

Tıp Eğitiminde Dil: II Eğitim Dilinde Türkçe'nin Yeri ve Geleceği

N. Şimşek CANKUR*

* Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Anatomi Anabilim Dalı

ÖZET

Tıp eğitiminin en önemli özelliği nasıl verildiği değil hangi dilde verildiğidir. Toplumların başarıyı yakalaması kendi dillerini; karşılıklı iletişimi ise ortak dili kullanmalarına bağlıdır. Bu çalışma, tıp eğitiminde kullandığımız Türkçe'nin ne düzeyde etkin olduğunu tarihsel gelişiminin ışığında ortaya koymayı, günümüzdeki ve yakın gelecekteki durumunun tartışılmasını amaçlayarak hazırlanmıştır. Yıllarca başka dillerin baskısı altında kalan Türkçe'mizin özgür bir dil olarak tıbbi terminolojideki yerini alması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Tıp Eğitimi. Terminoloji. Eğitim Dili

**Language in Medical Education: II
The Place and Future of Turkish in Education Language
SUMMARY**

The most important feature of medical education is not how it is introduced but in which language it is given. The success of the societies depends on their attachment to their own languages whilst their reciprocal conduct mainly depends on how they use the common language. This study is prepared in order to argue the effectiveness of Turkish language used in medical education from a viewpoint of its historical progression, and also to discuss its situation today and in near future. It was concluded that our language, Turkish, which has been under the influence of other languages for years must acquire its place in medical terminology as an independent language.

Key Words: Medical Education. Terminology. Language of Education

Tıbbi Terminoloji ile İlgili Türkiye'de Yapılanlar

Günümüz Türkiye'sinde tıp, diş hekimliği ve veteriner hekimliği fakültelerindeki anatomi anabilim dallarında uluslar arası alanda kabul gören Nomina Anatomica'lar ve onların en yeni uygulaması olan Terminologia Anatomia yaygın olarak kullanılmaktadır. Nomina Histologica ile Nomina Embryologica akademik anlamda kabul edilmekle birlikte yaygın kullanım alanına sahip değildir¹. Bunun nedenleri içinde Anatomi ile ilgili terminolojinin yaklaşık iki bin yıl içinde sürekli bir değişim ve gelişim göstermesi önemli bir yer tutar. Buna karşılık Histoloji ve Embriyoloji özellikle mikroskopun yaygın kullanım alanı bulduğu son iki yüzyıllık dönemde ve çağdaş batı uygarlıklarının etkisi altında gelişmiş, kullanılan terminoloji de bu dillerin etkisinde kalmıştır.

Hekimliğimiz ile ilgili terimler uzun bir süre Arapça dilinin etkisi altında kalmıştır². Arapça, Batının Lâtincesinin Doğudaki karşılığı olarak kendine güçlü bir

yer bulmuştur. Batılıların Avicenna adını verdiği ve eserlerini 17. yüzyıla kadar standart ders kitabı olarak kabul ettikleri ünlü Türk hekimî İbn-i Sînâ'nın (980-1037) Arapça yazması bunda çok büyük bir etkidir^{3,4}. El-Kanun Fit-Tıp adındaki kitabında yer alan tıp, teşrih, beden, dimağ, mide, makat, mesane, rahim, nabız, merhem, macun, ilaç gibi çok sayıdaki sözcük günümüz Türkçe'sinde de yer almaktadır. Geçen yıllarla birlikte bu sözcüklerin sayısı giderek azalmaktadır.

Anadolu'da Türkçeleşme akımının tıbbi eserler üzerindeki ilk etkilerinin 13. yüzyıldan itibaren görüldüğü bilinmektedir⁴. Osmanlı Döneminde yaşayan Tabip Şemseddin (1622-1648), Şanizade Mehmet Atullah (1771-1826) gibi Türk hekimleri eserlerinde Arapça terimlerin yanına Türkçe karşılıklarını ya da uluslar arası kullanılan Latince karşılıklarını da eklemişlerdir². Ülkemizde tıbbi bilimlerin gelişmesinin 19. yüzyıldan sonra yani batılılaşma hareketleri ile başladığı kabul edilmektedir. İlk tıp okulu, 1827 yılında açılan Tıbbane-i ve Cerrahhane-i Amire'dir. Bu okuldan beklenen verim alınmadığı için Tanzimat Döneminde, 1838'de Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane kurulmuştur^{2,5}. Bugünün İstanbul Tıp Fakültesi'ni oluşturan Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de eğitim Fransızca olarak verilmiştir². Fransa'da eğitim görmüş Türk ya da Fransız öğretmenlerin ve 26 yıl kadar süren Fransızca eğitimin etkisi ile Türkçe konuşan, Osmanlıca yazan, Lâtince terimleri Fransızca gramer kuralları ile okumaya çalışan bir hekim nesli yetiştirilmiştir. Özellikle klinik bilimler üzerindeki Fransız-

Geliş Tarihi: 13.02.2002
Kabul Tarihi: 22.03.2002

Uludağ Üniversitesi, Tıp Fakültesi,
Anatomi Anabilim Dalı
16059, Bursa
e-mail: cankur@uludag.edu.tr

ca etkisi daha fazla olmuştur. Günümüzde de bir çok hastalığın ya da belirtilerinin tanımında Fransızca kullanılmaktadır. Yirminci yüzyılın ilk yarısı içinde, özellikle 1930'lu yıllardan itibaren Almanya'dan ülkemize gelen bilim adamlarının etkisi ile bilim dilindeki Fransızca hakimiyeti yerini Alman düşünce yapısına bırakmıştır. Cumhuriyet Türkiye'sinde de Lâtin harflerine geçilmesi ile birlikte (1929) tıbbi dil olarak Lâtince terminoloji esas alınmıştır⁶.

Bin yılı aşkın bir süre Arapça ve Farsça kökenli Osmanlıca tıp terimlerini kullanmış olan Türk hekimleri, son iki yüzyıl içinde bir kavram kargaşasının içinde kalmışlardır. Cumhuriyet sonrasında kullanımda yaygın olan Fransızca ya da Almanca terimler giderek azalmıştır. Bununla birlikte en önemli gelişme dilde sadeliğin benimsenmesi ve bilim dili olarak Türkçe'nin kullanılmasına başlanmasıdır. Yirminci yüzyıl başlarına kadar Arapça, daha sonra Fransızca terimlerin etkisinde olan Türk tıbbi dil devrimi ile birlikte değişime uğramıştır. Lâtince terimlerin karşılığı olarak sözlüklerde yer bulan Osmanlıca terimlerin yerini Türkçe terimler almıştır.

Lâtince terminolojiyi Türkiye'de ilk kez uygulayan ve karşılıklarını da o günkü konuşma dilinde ilk kullananlar İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nin Anatomi Kürsüsü (Teşrih Enstitüsü) başkanı Ord. Prof. Dr. Nurettin Ali Berkol ve yardımcıları ile Türkiye'de görev yapan Fransız bilimci Prof. Dr. Aime Mouchet olmuşlardır². Hazırladıkları "İnsan Anatomisi" kitabının 1927 yılından sonraki baskılarında Nomina Anatomica'da yer alan terimler de kullanılmıştır. Aynı kürsüden yetişen Ord. Prof. Dr. Zeki Zeren Lâtince Anatomik terimler için Osmanlıca yerine Türkçe karşılıklarının belirlenmesinde ve kullanılmasında önemli bir görev üstlenmiştir^{2,6}. Günümüzde Türkçe olarak yazılan çok sayıda Anatomi ders kitabı vardır ve hepsinde uluslar arası terminoloji esas alınmıştır. İngilizce baskısından Türkçe'ye çevrilen kitaplarda da Türkçeleştirilmiş İngilizce terimler yerine Lâtince terimlerin kullanılması tercih edilmektedir. Anatomi ve büyük oranda uluslar arası terminolojiye uyulan Histoloji ve Embriyoloji dışındaki tıbbi bilimlerde yazılan kitaplarda ise İngilizce terimler Türkçe'ye uydurularak ya da hiç değiştirilmeden İngilizce olarak kullanılmaktadır. Bu da Osmanlıca'dan kurtardığımız Türkçe'mizin İngilizce etkisi ile yeniden elden çıkması tehlikesini gündeme getirmektedir.

Yirminci yüzyılda yaşanan bilimsel ve teknolojik ilerlemeler sonucunda tanı ve tedaviye yönelik çok sayıda yöntem, madde ya da fiziksel kavram gündeme gelmiş; bunların bir kısmı Lâtince ve Grekçe temellere oturtulmuş, diğer bir kısmı da İngilizce ve diğer batı dillerinin hakimiyetinde olan yeni terimler halini almıştır. Günümüzde bilimsel açıdan en yaygın kullanılan dilin İngilizce olması nedeni ile tıbbi terminolojide kullanılan bazı terimlerin yerine İngilizce karşılıklarının kullanıldığı ya da zamanla İngilizce gramer kurallarına uydurulduğu yani İngilizceleştirildikleri gözlenmektedir. Bununla birlikte tıbbi terminolojinin nasıl uygulanacağı yönündeki tartışmalar her ülkede devam etmektedir. Temel tıp bilimcileri genellikle Lâtince terminolojiyi esas almakta, klinik tıp bilimcileri ise terimlerin İngilizce karşılıklarını tercih etmektedir. Ana dili İngilizce olma-

yan ülkelerde de klinik bilimciler yapı, fonksiyon ya da hastalık ile ilgili İngilizce sözcük guruplarının kendi dillerine uyarlanmış halini yaygın olarak kullanmaktadırlar.

Lâtin Alfabesinin Türkçe'ye Uyumu

Türkçe, yazım kuralları ile fonetik bir alfabedir. Kısaca tanımlanması gerekirse oluşturulan her ses için harf karşılığı vardır. Bu nedenle yazılan dil ve seslendirilen (konuşulan) dil arasındaki fark en azdır. Bu durumun sağlanması amacı ile Lâtince'de var olan harflerle yetinilmemiş, ses karşılıkları olan ince sesli ve ince sessiz harfler de yeni Türk alfabesine katılmışlardır. Bu yolla Lâtin alfabesi Türkçe'nin ses yapısına uyarlanmıştır. Yeni alfabe 3 Kasım 1928'de kabul edilerek 1 Ocak 1929'da resmen kullanılmaya başlanmıştır. Lâtince de Türkçe gibi fonetiktir. Yani bütün harfler okunur ve "E" seslidir. Ancak bazı sözcüklerin tek ya da birleşik olarak kullanımlarında farklılıklar vardır^{6,7}.

Tıp biliminde kullanılan terimlerin söyleniş şekilleri ülkeden ülkeye değişkenlik göstermektedir. Hatta aynı ülkeden, aynı fakülte ya da aynı bilim dalından olan kişiler de Lâtince bir kelimeyi farklı olarak seslendirebilmektedir. Kişilerin ana dilleri, öğrendikleri yabancı diller okunma ile ilgili farklılıklara yol açmaktadır. Ayrıca tıp eğitimi uzun yıllar etkilemiş olan Fransızca ve İngilizce de önemlidir.

Türkiye için özelleştirildiğinde edebiyat fakültelerinin klasik Lâtin Dili ve Edebiyatı bölümlerinde okutulan Lâtince gramer ve söyleniş kuralları, beşeri bilimler eğitimi verilen fakültelerde özü değişmeden fakat alışılmış kalıplar halinde öğrenciye aktarılmaktadır⁶. Bunun nedeni fen bilimcilerin yıllar içinde benimsedikleri kurallara kişisel seçimlerini de katarak uygulamalarıdır. Son 20 yıl içinde açılan tıp, veteriner ve diş hekimliği fakültesi sayısının gereğinden çok fazla olması, bu fakültelerde görevlendirilen temel bilimcilerin henüz hazır olmadan öğretime başlamaları, kendi kendilerini yetiştirmeleri ve deneyimli bilimcilerden yeterince yararlanamamaları nedeni ile aynı terimin söylenişi kişiden kişiye değişmektedir.

Tıp Eğitimi ve Türkçe

Ülkemizdeki tıp eğitiminin geçmişi ve geleceği değişik toplantılarda her yönden ele alınmakta ve tartışılmaktadır. Ancak tıp dilinin ne olması gerektiği tartışma bölümleri dışında gündeme gelmemektedir. Bu toplantılarda sunulmak üzere hazırlanan tıbbi terminoloji ile ilgili araştırma sayısı da tespit edilebildiği kadarı ile yalnız bir tanedir⁸. Bir öğrenci geri bildiriminin sonuçlarını içeren bu çalışmada öğrencilerin terminoloji konusunda çeşitli güçlükler çektikleri ve çoğunluğunun tıbbi terminolojiyi ders olarak almak istedikleri belirtilmiştir. Yurt dışında yapılan bir başka çalışmada da İngilizce bilgisi iyi düzeydeki tıp öğrencilerinin kendi dilinde Lâtince ya da Grekçe terimlerle hiç karşılaşmamış olmalarına oranla daha başarılı oldukları bildirilmiştir⁹. Ülkemizde yapılan bir araştırma tıp öğrencilerinin büyük

Tıp Eğitiminde Dil: II

bölümünün yeterli düzeyde İngilizce bilmediğini; buna karşılık İngilizce'nin gerekliliğinin bilincinde olduklarını ortaya koymaktadır¹⁰.

İyi düzeydeki İngilizce bilgisinin öncelikle bilim dilini öğrenmede ve devamında tıp eğitiminin bütününde başarıyı yakalamanın anahtarı olduğu var sayımından yola çıkarak tıp eğitiminin İngilizce olmasının sorunu ortadan kaldıracığı savı ortaya atılabilir. Belki de YÖK yapısında bu düşünce tarzının baskın olması nedeni ile 1980 sonrasında İngilizce eğitim veren tıp fakülteleri kurulmuştur¹¹. Alternatifi olmadığı için tek değerlendirme kriteri olan TUS sonuçlarına göre bu fakültelerden mezun olanların başarı düzeylerinin hatta uluslar arası yayın sayılarının daha yüksek olduğu da bir gerçektir. Gözden kaçan ya da görülmek istenmeyen, bu fakültelere giriş puanlarının da yüksek olmasıdır. Ayrıca, tıp eğitimi verecek bir kurum oluşturmanın amacı, İngilizce konuşulan bir başka ülkede değil, Türkiye'de hekimlik yapacak nesiller yetiştirmektir. Türk halkına hizmet edecek bir hekimin önce kendi dilini iyi bilmesi ve doğru uygulaması gereklidir. Bu gerçek Birinci Türk Sağlık Eğitimi Şurası'nda dile getirilmiştir¹². Küreselleşen dünyamızda ulusların eşit olabilmeleri için gereken birinci koşulun kendi dillerini ve kültürlerini korumaları olduğu unutulmamalıdır¹³. Bireylerin en açık ve akıcı olarak kendi dillerinde düşünebildikleri, duygularını ortaya koydukları ve bu açıklığın ifadelerine yansıdığı'nın bilinmesi önemlidir^{13,14}. Toplumlar, ancak dilleri ve kültürlerinin varlığında üretebilir ve insanlığa katkıda bulunabilirler. Uluslar arası en çok kullanılan dil İngilizce olduğu için tıp eğitimini İngilizce yapalım yaklaşımına verilecek en iyi yanıt Orta Çağ Avrupa'sında bilim yapmaya çalışanların ancak kendi dillerinde çalışmaya başladıktan sonra bilimde yaratıcı ve üretken olduklarının ortaya konmasıdır¹⁴. Bununla birlikte tıp eğitiminin Türkçe olması gerektiğinin yanı sıra kullanılan terimlerin de Türkçeleştirilmesini savunanlar ve onlara ilk karşı çıkanlar da yine hekimlerdir¹⁴⁻¹⁶. Binlerce yıllık süreçte yabancı dil baskısından kurtulmaya çalışan Türkçe tıp eğitiminde benzeri girişimlerin artması, Türk ulusunun da insanlık tıp tarihine katkıda bulunmasını hızlandıracaktır. Hatta bununla yetinilmeyerek tüm Türk topluluklarını tıp dili açısından bir araya getirecek çalışmalara da destek verilmesi gereklidir¹⁷.

Kim bilir? Belki bir gün tüm dünya ülkelerinde eğitimin kendi dillerinde mi yoksa Türkçe mi olması gerektiği tartışılıyor olabilir? Ya da bu gidişle, standart tıbbi terminoloji dili olarak "en güzel ölü dili" seçmek için Türkçe de gündeme getirilebilir!

Teşekkür

Çalışmayı değerlendirme nezaketi gösteren Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi'nin değerli bilimcileri, Tıp Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Ayşegül Demirhan-Erdemir, Histoloji ve Embriyoloji Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Şahin A. Sırmalı, Anatomi Anabilim Dalı Öğretim Üyeleri Doç. Dr. İlknur Arı ve Yard. Doç. Dr. M. Ayberk Kurt'a katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Kaynaklar

1. Hatiboğlu MT, Turgut HB. Anatomi Terimleri Söyleyiş ve Yazım Kılavuzu. Ankara: SBAD Yayınları; 1996.
2. Zeren Z. Lâtinçe-Türkçe-Osmanlıca Anatomi Sözlüğü ve Türk Anatomi Terimleri. İstanbul: Hüsnütabiat Basımevi; 1946.
3. Dorland WAN. Dorland's Illustrated Medical Dictionary. 29th Edition. Philadelphia: Harcourt I.E. WB Saunders; 2000.
4. Şehsuvaroğlu BN, Demirhan-Erdemir A, Cantay-Güreşsever G. Türk Tıp Tarihi. Bursa: Taş Kitabevi; 1984.
5. Mesut R: Osmanlı Döneminde Türk Anatomi Bilimi ve Anatomi Öğretimi. Morfoloji Der 199;8:1-14.
6. Toprak M, Akkın SM. Genel Anatomi Terminolojisi ve Kullanım Özellikleri. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basımevi ve Film Merkezi; 1993.
7. Rohde G, Sinanoğlu S. Lingua Latina, Latince Ders Kitabı I. Ankara: Milli Eğitim Basımevi; 1948.
8. Seber N, Erduran D, Söhmen T ve ark. Tıp Öğrencilerinin tıbbi terminoloji konusundaki düşünceleri. II. Ulusal Tıp Eğitimi Kongresi "2000'li Yıllarda Tıp Eğitimi" Bildiri Özet Kitabı; İzmir; 2001. 162.
9. Lucas P, Lenstrup M, Prinz J, Williamson D, Yip H, Tipoe G. Medical Education, 1997;31:81-6.
10. Cankur NS, Turan S. Öğrencilerin bakış açısı ile tıp fakültesi eğitimi: I- eğitim boyutu. Uludağ Üniv Tıp Fak Der 1999-2000;26:13-7.
11. Sav A. Tıp eğitiminde anadilimiz nerede? Üniversite Toplum 2001;1:7.
12. Mezuniyet Öncesi Tıp Eğitimi Grubu: Birinci Türk Sağlık Eğitim Şurası, Mezuniyet Öncesi Tıp Eğitimi Grubu Raporu. Tıp Eğitimi Bülteni 2001; 2:13-4.
13. Sinanoğlu O. Leyla Tavşanoğlu ile röportaj. Cumhuriyet Gazetesi; 10 Ocak 1999.
14. Terzi C. Toplum Sağlığına Bir Köprü Tıp Eğitimi. İstanbul: İletişim Yayınları; 2001.
15. Aytekin Y. Histoloji ve embriyoloji Anabilim dallarında kullanılan ince yapı terimlerinde yazım birliği. 14. Ulusal Elekttron Mikroskopi Kongresi Özet Kitabı; Bursa; 1999. 9.
16. Örs Y. Tıp ve Eğitimi, Beş Öğretim Üyesiyle. Ankara: Türk Tabipleri Birliği; 2001.
17. Mesut R. Türk dünyasında tıbbi terminolojinin bütünleştirilmesi. Morfoloji Der 1995;3:55-6.